

Seterbrukaren

Skrift frå Norsk seterkultur – Nr. 4 Desember 2012 – 15. årgang

Norsk
Seterkultur

Seterbrukaren

kjem med ny utgåve i mars 2013,
med frist for stoff og annonsar 15. februar.

www.seterkultur.no

er nettstaden for den som har stølsopplevingar og stølsprodukt å selje - og for den som anten søker seterjobb eller har arbeid å tilby. Du finn oss også på facebook.

Styret:

Katharina Sparstad, leiar
Tlf. 990 09 584
katharina.sparstad@valdres.no
2975 Vang i Valdres

Siv Eggen, nestleiar
7760 Snåsa, tlf. 48 10 27 85
sbeggen@msn.com

Odd Arne Espeland, Jondal
5627 Jondal, tlf. 53 66 84 80, faks 53 66 82 55
odar-esp@online.no

Bjørn Karsten Ulberg
Tlf. 97 61 09 89
3358 Nedre Eggedal
bkulberg@broadpark.no

Marit Skjelstad
marit.skjelstad@tine.no
(Repr. landbrukssamvirket)

Varamedlemmer

Nanfrid Røysland
3656 Atrå, tlf 90 75 11 16
sigmund@selstali.com

Ingrid Arneng
tlf. 95 78 32 06
Skjel, 2940 Heggenes

Jorunn Hagen
Tlf. 911 81 348
Kråbølstuguvegen 22
2635 Tretten

Svein Løken – rekneskap/økonomi
Vestsidvegen 6, 2636 Øyer
Tlf. 900 42 883
Sv.l@online.no

Utgjevar:

Norsk Seterkultur, 6214 Norddal

telefon 70 25 91 77
telefaks 70 25 91 57

E-post: seter@seterkultur.no
www.seterkultur.no

Bankgiro: 2367 20 51169
Organisasjonsnr. 879270642
Redaktør: Jostein Sande
Førtrykk: Stordfjord Bladlag AS
Trykk: Birkeland trykkeri

ISSN 1501-6803

Seterbrukaren kjem ut fire gonger i året.
Framsidedfoto av geitstøl ved Vinstervatnet:
Jostein Sande

Det trengs innsats for seterdrift og beitebruk

Norsk seterkultur vart skipa i 1999 som resultat av eit to-årig prosjekt – "Prosjekt Norsk senter for seterkultur". Frå da har organisasjonen forsøkt å vera vaktbikkje, initiativtakar og pådrivar i samsvar med vedtektene:

- Norsk seterkultur, stifta 20.mars 1999, er ein interesseorganisasjon for aktive seterbrukarar og andre med interesse for norsk seterkultur.
- Interesseorganisasjonen sitt føremål er å ta vare på seterkulturen i eit langsiktig perspektiv gjennom aktiv bruk av setrane i tråd med lokal kunnskap frå fortid og samtid.
- Med seterkultur forstår organisasjonen både natur, kultur og næring knytt til utmarksområda som er og har blitt nytta til seterdrifta.
- Interesseorganisasjonen skal fremja interessa for seterkultur overfor offentlege styresmakter og samfunnet generelt.

Fleire institusjonar og organisasjonar har heldigvis vore med på dette laget og ei rekkje større og mindre prosjekt har løfta seterkulturen fram i ljuset – både som tradisjonsberar og driftsform med framtid. Trass store strukturendringar siste åra så føregår framleis ein vesentleg del av norsk mjølkproduksjon på setre i ulike former, i stor grad basert på utmarksressursar. T.d. får framleis kring 30 prosent geitbuskapane nytte stølslivet – og dette gir mjølkproduksjonen eit godt omdøme i samfunnet. Vi kan vera stolte av ei berekraftig driftsform og ei næring som både leverer eit stort mangfald av spennande mjølkprodukt og held kulturlandskap og biologisk mangfald vedlike.

Medan prosjekt har kome og gått så har Norsk seterkultur representert kontinuiteten i arbeidet for seterdrifta. Ressursane har vore knappe, men engasjerte tillitsvalde har gjort og gjer ein stor innsats for fellesskapet. Siste åra har organisasjonen fått midlar til organisasjonsutvikling over statsbudsjettet, eit bevis på at innsatsen blir lagt merke til og sett pris på. Gjennom samarbeid og innspel åt styresmakter, organisasjonar og institusjonar er Norsk seterkultur i dag betre rusta enn nokon gong til å kjempe for seterkulturen og seterdrifta. Og vi håpar at mange vil støtte og vera med på dette!

Jostein

Årsmøtet i Norsk seterkultur 2013

blir på Bø Hotell laurdag 6.-7. april. I samarbeid med Budeieveven blir det seminar og besøk hjå seterbrukarar, og helga vil ell eminaret blir gjort kjent i Seterbrukaren nr. 1-2013 som kjem i mars og på www.seterkultur.no

Oppdater!

Som medlemstilbod har vi på www.seterkultur.no – med tittel "Til seters" - i mange år hatt ein enkel presentasjon av ein del setre som er opne for publikum/gjestar. Lista er ikkje ajourført på ei tid, somme av stølane kan jamvel vera nedlagt, opplegg og produkt er endra – og mange "nye" har produkt og opplevingar å tilby. Har setra di eigen nettstad, så legg vi enkelt og greitt ei lekkje til denne.

Om ikkje setra har eigen nettstad: send enkel tekst og 2-3 foto til seter@seterkultur.no, så ordnar NSK resten. Men det er viktig med tilbakemelding om ajourføring av eksisterande tilbod – og frå nye som ynskjer å nytte tilbodet. www.seterkultur.no har jamt store besøkstal, så det er ein god kanal for profilering og marknadsføring!

Stølsamling på Liestølen i Øystre Slidre

Liestølen ligg vakkert til og var en fin arena for stølssamlinga.

Norrønt bufe

I august arrangerte Norrønt bufe en stølssamling på Liestølen i Øystre Slidre. Stølslaget Lie ligger bak Rundemellen (for oss som bor i hoveddalføret) med ca 46 støler der 11 av disse fortsatt er i drift.

Trolig er dette Norges største, aktive støslag. I tillegg til mjølkekyr har de også noen geiter og foringskalver.

Ny aktivitet på stølen

Samlingen var hos Kjell Trandokken som i sommer tok opp igjen stølsdrifta på garden. Fram til nå har den ligget ute av drift siden 1964. Han har nå fem kyr, fire telemarkskyr og en er $\frac{3}{4}$ NRF, og har innredet et mobilt foredlingsrom i ei brakke som er godkjent for rømmeproduksjon. Daglig blir det separert ca. 70 l mjølk, og han leverer rømme til Bitibua der det går som varmt hvetebrød! Kjell har nå fått foredlingskvote på 400 tonn mjølk, så da er det bare å dra i gang separatoren! For å opprettholde kvota må han rapportere årlig omsetning.

Kjell forteller at det var litt innkjøringsproblemer med den elektriske separatoren, en indisk Milcky, men har nå fått tak i en brukt separator som fungerer godt. Skummamjølka går blant annet til kalvedrikke og pultost. Kjell har også en heimstøl som han

vil bruke vår og høst. Fjøset på garden skal bygges om fra sauefjøs til kaldfjøs for ku.

Om organisasjonen Norrønt bufe

Forløperen til organisasjonen ble startet i 1997, da som Vestoppland Felavlslag. Senere brukte de navnet «Gammelraselaget», til de nylig skifta navn til Norrønt bufe. Norrønt bufe-laget har ca. 45 medlemmer, der de fleste er fra Valdres, mens 17 av medlemmene er fra Land. Organisasjonen har ellers ingen geografisk avgrensning og er organisert som et samvirke. Norrønt bufe har som formål å omsette kjøtt fra gamle,

norske husdyrraser. I dag blir kjøttet levert til hoteller, restauranter og butikken Jacobs i Oslo. Du kan også få burgere av norrønt bufe på kafeen på Valdres folkemuseum. «Det jobbes i dag med kriteriene på kjøttet», forteller daglig leder Peter Torp. Målet er å få mest mulig kjøtt rett fra fjellbeite slik at vi tar vare på alle ekstra kvalitetene som dette gir. Det er gjort undersøkelser på kjøttkvaliteten på noen av de gamle kurasene som viser at denne er svært god. Kjøttproduksjon er derfor en matnyttig måte å ta vare på de gamle storferasene på.

Framhald på side 11

Kyrne trives på stølen som har vært nedlagt siden 1964.

Stølar i aktiv drift i Hordaland

Oversikta frå Fylkesmannen si landbruksavdeling syner at det i 2012 var 26 stølar i drift i Hordaland, med i alt 34 gardsbruk som deltakarar. 13 med geit, 21 med kyr – 22 enkeltstølar og 4 fellesstølar.

Aktive stølsbrukarar finn vi i kommunane Eidfjord, Etne, Jondal, Kvam, Kvinnherad, Odda, Osterøy, Vaksdal og Voss. Sistnemnde kommune har 12 aktive stølsbrukarar.

Regionalt miljøprogram (RMP) i Hordaland

Tilskot kan løyvast til skjøtsel og forvaltning av stølsmiljø og stølslandskap.

Føretaket må ha hovud-delen av mjølkeproduksjon med ku eller geit på stølen i minst 6 veker i sommarhalvåret, og produksjonen skal skje innafor kvote, eller i samsvar med forskrift om fritak frå overproduksjonsavgift ved lokal foredling av mjølk. Tilskotet vert gjeve til enkelt- eller fellesføretak.

Krav:

Det skal mjølkast på stølen i minst 6 veker. Stølinga skal vere lokalisert til fjellregionen. Det skal mjølkast minst 2 kyr eller 10 geiter dagleg. Mjølka skal leverast til meieri eller vidareforedlast på stølen. Stølen skal ha hus for opphald og overnatting, fjøs og rom for handtering av mjølka.

Drifta skal ha klar tilknytning til tradisjonell, lokal stølskultur og produksjonen skal i hovudsak vere basert på beite på stølsvoller og i utmark. Beitetrykket skal vere tilstrekkeleg til å halde vedlike kulturlandskapet knytt til stølen, om nødvendig ved hjelp av anna storfe enn mjølkeku. Tilskotet vert løyvd pr støl. Dersom det er fellesstøl, skal tilskotet bli fordelt mellom dei involverte føretaka.

Det skal føreliggje nødvendig godkjenning for verksemda på stølen. Foredling og sal av foredla produkt frå stølen må dokumenterast. Det er sett krav om minsteomsetnad til foredling med direktesal frå stølen på kr 20 000,-

Satsar:

Enkeltstøl: kr 25 000,-
Fellesstøl: kr 25 000,-
Foredling med direktesal frå stølen: kr 40 000,-

En lykkelig sommer

Det finnes de som driver med stølsdrift uten å selge rømme-grøt og spekemat. På Veskre seter i Voss vil folk og dyr bare ut i naturen for å nyte sommeren.

– Vi er i gang for 14. året på rad, sier Marianne Gjerald i Voss. Hun og mannen Ove Neteland og tvillingene Ole-Einar og Martha på ti år, har sammen med 20 melkekyr og flere kviger kost seg på setra i seks uker. Folk og dyr kom opp til setra 14. juli og drar tilbake i slutten av august.

– Her oppe på setra er det frisk luft, fri natur og lett å slappe av for alle, sier Ove Neteland.

Sommerukene på setra går fort. Når dyrene skal på sommerbeite blir de av praktiske hensyn kjørt opp, men ferden ned til bygda går for egen maskin i tre kilometer. Turen ned unnagjort i løpet av en halv time til tre kvarter.

Gammel tradisjon

Setringen på Veskre har lange tradisjoner tilbake i tid selv om dagens bygninger på setra ikke er av så gammel dato. Selet (huset) ble satt opp i 1988 og «floren» (fjøset) i 1989.

Det var foreldrene til Marianne som fikk satt opp de nye bygningene på den gamle setra. Marianne og Ove overtok driften av gården i fjor. Ove Neteland har tidligere jobbet med salg av landbruksmaskiner, men bestemte seg for å bli bonde på heltid da Mariannes far gikk bort i fjor. Mariannes foreldre var fram til det tidspunktet faste avløsere på gården. Marianne hjelper mannen så godt hun kan med gårdsdriften, men har litt begrenset tid ettersom hun i tillegg er styrer i en lokal barnehage på heltid.

Nå nyter hun og resten av familien seiterlivets gleder og forpliktelser for alt det er verdt.

Fra senga til fjøset

Dyrene krever sitt. Hver morgen klokken halv sju er både store og små våkne og sørger for at kyrne blir melket.

– Det er rett fra senga til fjøset, ler Marianne før hun tar på seg støvlene og flyr ned til melkerommet.

Selv om det er melkemaske på setra, krever rutinene sitt og alle må stå på for å bli ferdig. Etter en time er dyrene ferdig melket og kan slippes ut av bingene sine. Noen av melkekyrne er tydeligvis enda litt morgentrotte og lunter bedagelig ut av fjøset

og ut i den ventende naturen. Her finner de seg fort til rette og drar ut på morgenbeite.

Ingen turistseter

Hver sommer blir det produsert om lag 12.000 liter melk på Veskre seter. Den årlige produksjonen er på totalt 100.000 liter. I løpet av de 14 årene som buskapen har vært her om sommeren er det blitt produsert i alt 130.000 til 140.000 liter setermelk. Tankbilene kommer til seters annenhver dag og tar med seg nær 900 liter melk hver gang den er på besøk. Hvert døgn blir det produsert rundt 300 til 400 liter melk, litt avhengig av hvor langt ut i august dyrene har vært på setra.

Det hender det kommer noen på besøk for å titte på setra, men familien har ikke lagt opp til verken noen fast omvisning eller salg av produkter.

– Det må gjerne komme folk på setra for å titte på hva vi driver med, men her er det ingen kommersiell virksomhet av noe slag, sier Marianne Gjerald.

Hun poengterer at Nationen må få fram at det å drive seter på «gammelmåten» er noe som familien ser på som en hyggelig utfordring. En driftsform som de ikke ønsker å gjøre noen forandringer på i årene som kommer.

– Det er jo viktig å ivareta tradisjonene som mennesker før oss har bygd opp, sier Ove Neteland.

Vil fortsette setringen

Familien på fire hadde neppe satset på seterdrift dersom ikke faren til Marianne hadde bygd opp en moderne seterstøl i slutten av 1980-årene. Med de investeringene som er gjort, har familien bestemt seg for å opprettholde driften av setra i årene framover. Da blir det mer kaffekok ute på grillen, snurredo og mangel på dusj i det daglige, for både far og mor og tvillinger.

– Jeg bryr meg ikke om å ta på meg sko. Stilen min er å gå barbeint på setra, sier odelsgutten Ole-Einar på ti år.

Han har tatt på kjeledressen for å gå i fjøset og minner høyt og tydelig om at faren er hjelpedreng nummer én, mens han selv er hjelpedreng nummer to og søstra er nummer tre.

– No går vi i floren for å sjudna, kom igjen, lyder lokkeropet fra fjøsmesteren på Veskre.

Av Werner Wilhelm Dallawara
werner.dallawara@nationen.no

Alle foto: Marianne Tvete
marianne.tvete@nationen.no

ommer på setervollen

Både tvillingene Ole-Einar og Marthe (10) og mamma og pappa, Marianne Gjerald og Ove Neteland, setter stor pris på å få være på Veskre seter om sommeren.

Gjester betyr pannekaker. Ole-Einar steker, mens mamma Marianne følger med.

Marthe er 10 år, men må lære å bruke melkemaskinen.

Kloppbekkmovang

I Høstdalen i Alvdal vestfjell er det drift på mange setre, og fleire av setrene byr på servering og opplevsar gjennom sommaren.

I tillegg samarbeider dei om Høstdalsdagene, i år arrangert for femte gong. Ei av desse setrene er Kloppbekkmovangen, der May og Ove Sand står for drifta. Garden Kloppbekkmoen ligg ikkje så langt frå sentrum i Alvdal og derifrå er det ei mil til setra. Kring 15 storfe, av dei 7 kyr, får kvart år nyte livet på setra, og som May seier – alle firebeinte på garden, det vil seie kattar, hundar, kopplam og geitkillingar får bli med dit.

Mjølka blir henta med tankbil og dei prøver å ha kalving slik at det blir bra produksjon om sommaren. Kyrne beiter i utmarka, men får gå ”innafor” om natta. Tidlegare vart det slege der, men no nyttar dei det heller til beite sidan dei har nok for heime på garden.

May er på setra heile sommaren, frå sist i juni til rundt 10. september, men ho lyt kombinere oppgåvene som budeie med jobben i heimetenestene i kommunen. Garden er ikkje så stor, så det må anna arbeid til, seier ho. Om lag 120 dekar blir hausta som rundballar og høy, kyrne er av NRF-slaget og mjølkekvoten er på drygt 40 tonn. Nemast må det også at dei for tida har to hestar.

Bjøllemuseum

Ingen tvil om at May og Ove har stor interesse for seterkulturen og andre sider ved tradisjonane. Ove har samla på bjøller i alle år, og i stallen på setra er nærare 500 av desse utstilt. I alt har han over 1000 bjøller, så det manglar ikkje gjenstandar til dette unike bjøllemuseet. Ove har også interesse for anna gamal reiskap, ikkje minst utstyr til hest, noko ein også får sjå og oppleve ved eit besøk på Kloppbekkmovangen. I sommar hadde dei ope for besøk torsdag og søndag, men det er ikkje stengt elles heller – for vi er no der, som May seier. – Bjøllesamlinga har stor kulturhistorisk verdi, den fortel om mangfald i dyrehaldet og dei forskjellige funksjonane bjøllene hadde. Ove fortel at han fekk interessen for bjøller da han som liten gut var med far sin og kørde mjølk. Etter kvar tok han til å samle bjøller i bygda. Og når han var med mora på setra leikte han med bjøller. I dag er ei bjølle ei bjølle, slik var det ikkje før. Ove fortel at dei forskjellige bjøllene vart stelt og passa godt på, som dei nødvendige gjenstandar og kulturskattar dei var. Kvar bjølle har sin eigen klang, han kjenner dei frå kvarandre og han kjenner sjølsagt namn og nemningar knytt til dei ulike bjøllene.

Vi er kjent med at May har eit særleg lag med dyr, ho er budeie av det ekte slaget med godt handlag og sans for tradisjonane på setra. – May fortel at dei samarbeider med dei andre ”turismesetrene” i Høstdalen

– Sveivangen, Valråmoen og nabosetra Gjermondshaugvangen – om Høstdalsdagene andre helga i juli. 3 dagar med aktivitetar og opplevsar, seterkost, bakst, husflid og antikvitatar fordelt på desse setrene.

På Kloppbekkmovangen er det auksjon ein dag i løpet av sommaren, også noko som dreg mykje folk.

Frå filminnspellinga «Fløkk'dagen åt sæter'n». May og Ove Sand p

Utmarksbeite – viktig for framtida

I Seterbrukaren nr 1-2012 omtala vi interregprosjektet ”Utmarksbeite – en biologisk kulturarv som ressurs for ei bærekraftig framtid”. Tradisjonell beitebruk i utmark er sterkt redusert, og med dette prosjektet skal både kunnskap og bruk av utmark i fire bygder på norsk og svensk side kartleggast. Prosjektet blir gjennomført i samarbeid mellom Centrum för biologisk mangfold (Sveriges Lantbruksuniversitet), Bioforsk Midt-Norge, Norsk seterkultur, Föreningen Sveriges Fäbodbrukare, Nordisk kulturlandskapsforbund og Länsstyrelsen i Jämtlands län. Målet er å styrke bruken av utmark – både ved tradisjonelle og nye driftsformer.

Odd Arne Espeland representerer Norsk seterkultur i dette interregprosjektet, som nyleg har hatt samling i Budalen i Sør-Trøndelag.

Førre samlinga var i mars i Østersund. Odd Arne fortel at prosjektet er finansiert med 70 prosent frå Sverige og 30 prosent frå Noreg. På baa samlingane har ein diskutert verdiar og utfordringar knytt til beitebruk og setring på begge sider av grensa. Det er både likskapar og skilnader. Sverige har mest skogsetre og rovdyr er eit stort problem. Noreg har fjellsetre og langt meir utmarksbeiting – med kyr, ungdyr, sau og geit. Færre rovdyr i Noreg, men problemet er aukande. – I prosjektet blir tidlegare bruk kartlagt, på norsk side i Budalen (Midtre Gauldal) og Forradalen (Stjørdal). Korleis utnytta folk ressursane i tidlegare tider og kva må til for å ta vare på desse tradisjonane? Det er også mykje folkus på tradisjonell matproduksjon knytt til setring, og eg føler at vi i Norsk seterkultur

har vesentlege innspel å bidra med. Vi kjenner tilhøva frå vårt daglege arbeid. – Eg er så godt vaksen at eg kjenner vel til tema som no blir forska på og som var daglegdags i den tida eg vaks opp, seier Odd Arne Espeland, som legg til at prosjektet blir avslutta i 2014.

Odd Arne Espeland.

en

Vi har tidlegare omtala filmen ”Fløkk’ dagen åt sæter’n” som vart spela inn her i Alvdal i 2010, med Ove Sand og Håkon Øien som idemakarar og som medverkande i hovedrollene. Filmen viser korleis seterflyttinga gjekk for seg tidleg på 1900-talet og den kan kjøpast hjå Alvdal Bok- og papirhandel.

På veg opp Plasslia med hest og fløttlasset. Foto: Bjørn Nysveen.

Mykje tradisjon og historie i bygningsmiljøet på Kloppbekkmovangen. Foto: Ove Sand

Kvar bjølle har sin eigen klang og Ove Sand kjenner dei og skil dei frå kvarandre. Foto: Ole Sylte Heggset

Kyr på beite i Høstdalen. Foto: Bjørn Nysveen

”Landbruket må finne seg i omstilling”

I valåret 2013 kjem vi nok til å høyre utsegner som at ”bøndene må finne seg i at landbruket må omstille seg”, som om det ikkje har skjedd og skjer kvar einaste dag! For ku og geit – som er mest relevant for stølsdrifta - registrerer vi at pr. 31.7. 2012 var gjennomsnittsbuskapen 23,4 kyr og 99,9 geit. På ti år har gjennomsnittsbuskapen med kyr vokse med nesten 54 prosent, sjølsagt påverka av etablering av mange samdrifter, og geitbuskapane har vokse med 34 prosent. Eigentleg enorme endringar på kort tid og med store konsekvensar. Redusert aktivitet og verdiskaping i bygdene og auka attgroing. Det siste også forsterka av at stadig fleire storfe lever innadørs heile året.

Ikke noe slaraffenliv å være budeie

Therese Johaug starter med en tur i fjøset halv seks hver morgen i sommer var oppslaget på www.langrenn.com i serien «sommerprat». Vi la sjølsagt merke til praten med Therese Johaug. - Hun forteller at hun bruker sommermånedene på setra, hvor hun har vært budeie hver sommer siden hun var en liten jente.

En annen hverdag

– Det sitter mye minner i veggene der oppå setra. Det er der jeg har sommerminnene mine fra da jeg var lita. Sammen med søstera mi og søskenbarn, sier Johaug. Hun forteller at det å være budeie langt ifra er noe slaraffenliv, men at det gir henne mulighet til å tenke på noe annet enn langrenn. – Det er en helt annen hverdag. Du må stå opp klokka 5:20 for å gå i fjøset, så får du trent litt når du er ferdig der, og så er det å gå i fjøset igjen klokka fire, forteller Johaug.

Sigmund Sørum og Ida Østvold sammen med noen av dyra på vinterlig luftetur.

Unge tar opp igjen stølsdrift

En av de seks stølene i Sandalen i Vang i Valdres har vært i drift i 16 somre av undertegnede. Mot alle dystre framtidsspådommer, i 2012 ble antall stølsbrukere i Sandalen fordoblet.

Sandalstølen er en strømløs støl på ca 1000 m o.h., og vegen opp til stølen er uframkommelig for tankbil, og derfor er det ekstra gledelig at noen tar fatt på drifta her oppe.

Satser på økologisk drift og lokal foredling

Fem ungdommer har nå overtatt deler av drifta på Sørre Leine i Vang Valdres. Garden har ikke melkekvote, men de har fått foredlingskvote på 400 000 l melk. De har også erfaring med økologisk landbruk og legger opp til økologisk drift med grønnsaksproduksjon og direkte salg fra garden. I fjøset står tre flotte kyr og tre ungdyr av rasene vestlandsk fjordfe og dølafe og 15 killinger. Alle har gått sammen på Sogn Jord- og

Hagebruksskole og har brukt det siste året til å lage en driftsplan for garden.

Stølsdrift, men med ny vri, på gamlemåten

Det er til sammen 5 ungdommer som er involvert i drifta, og tre av disse, Ida Østvold, Sigmund Sørum og Solveig Sandvik har stått for stølsdrifta. Noe av motivasjonen til Ida Østvold for å starte opp med gardsdrift var nettopp stølsdrift. Hun har tidligere vært buedeie på Godlisetra på Fåvang i fem somre fra hun var 16 år, etter å ha blitt introdusert for, og hekta på støslivet sommeren før, i forbindelse med Grønt Spatak i regi av Natur og Ungdom. Hun har også erfaring fra to måneder ystestpraksis hos Hitra gardsmat i tillegg til flere ystekurs på SJH. Foreløpig har de fått godkjenning av mattilsynet for pasteuriserte produkter, og i sommer har buedeiene produsert prim og gomme. Pultost, smør og stølsost er produsert til eget vinterforråd. Stølsostystinga er preget av fransk ystekultur i forhold til bruk av ystekultur, skjæring av ostemassa og temperaturbruk, men redskap og utstyr er tradisjonelt.

Utvider produksjonen i 2013

2012 var et testår med «bare» to melkekyr og melk fra åtte geiter. I 2013 vil de utvide produksjonen med de to kvigene som blir kyr og de 15 killingene som blir melkegeiter. De har god dialog med mattilsynet i Valdres, og i 2013 håper de å komme i gang med produksjon av upasteuriserte produkter (kvitost, pultost, rømme og smør).

Tøft å start opp

Det er klart at det er tøft å starte opp gardsdrift uten særlig inntjening første år. Da er det godt å være flere slik at vi kan bruke av hverandres ressurser, sier Sigmund Sørum. Både Sigmund og Ida jobber som avløser når det byr seg, mens andre tar strøjobber med snekkerarbeid. De har en avtale med gardeieren at investeringer de gjør på garden blir lønnet. Hvis de for eksempel setter opp nye gjerder på garden, så får de betalt for det. De har også tatt opp igjen slått på verdifull slåttemark slik at de kan få ekstra tilskudd gjennom både RMP og MD sitt program for verdifull slåttemark. Dette er vinn-vinn for alle. Dyra får ekstra urterikt for, kulturland-

Kyrne nyter beitet i Sandalen.

skap og biologisk mangfold blir holdt i hevd og de får lønn. Det blir en del investeringer i starten, men så lenge vi er nøkterne, gir oss tid og greier å utnytte det spillerommet som er, så blir ikke risikoen for stor. Noe lån er imidlertid vanskelig å unngå.

Både heimstøl og langstøl

Spesielt for gardbrukerne på Sørre Leine er at de både driver langstøl og heimstøl. Fire uker før og etter de drar inn til Sandalen er de på heimstølen på Øygarden. Denne har ikke vært i drift siden 1950-tallet, men bygningene er i stand. Det vil si, det er foreløpig ikke fyringsmuligheter der oppe slik

at melka blir transportert ned til foredling. Her oppe har de gjerdet inn et større areal i heimehamna for både ku og geit. Det er godt for dyra å kunne gå på beite i utmarka så lenge det går, og mykje lettare å slippe dem "rett fra fjøset" der oppe. Likevel er det nært gården slik at høstaktivitetene der kan gå som normalt, forteller Ida

Trives godt

Når jeg spør hvordan de trives svarer de nesten unisont; veldig bra! De skryter av både gardeieren som gir dem muligheten til å bruke gården på denne måten, av naboer og grenda ellers som bare har gitt dem

gode tilbakemeldinger. Og så er jo dette også en livsstil som passer dem godt. I tillegg til at dette er et sunt og godt liv får de virkelig brukt sine kreative evner. Garden gir mange muligheter, så er det opp til oss hva vi gjør det til! Og så er det veldig trivelig å se på hvordan dyra trives, kanskje den største gleden ved gardsdrifta. Og heldige er de som får så godt stell og luftetur hver dag hele året. Og ikke minst, dyra på Sørre Leine får være 16 uker på stølen. Slå den!

Katharina Sparstad

Også geitene trives på stølen i Sandalen.

Bli med på feiringa av

I 2013 fyller Norsk Bonde- og Småbrukarlag 100 år!

Sett av tid og sted for en storstilt markering med spennende debatter, flotte kulturinnslag, viktige markeringer og mange engasjerte mennesker!

Hva: NBS 100 år!

Dato: 23.august - 25.august 2013

Sted: Radisson Blu Hotell, Lillehammer

Følg med på www.smabrukarlaget.no for oppdatert informasjon og nyheter!

Klare meldinger fra stor kulturland

Mange er opptatt av at kulturlandskapet vårt gror igjen og at kulturminner, biologisk mangfold og andre verdiområder rammes. I den forbindelse kom forskningsprosjektet "Cultour" i gang i 2009. Det omhandler reiseliv og kulturlandskap og prosjektet avsluttes i desember 2012. Prosjektet ledes av Norsk institutt for skog og landskap og Norsk senter for bygdeforskning med støtte fra Norges Skogeierforbund, NHO Reiseliv, Innovasjon Norge, Riksantikvaren og faglagene i landbruket via jordbruksavtalen.

Det har kommet fram mange interessante resultater i prosjektet og formålene med konferansen, som foregikk i Oslo 22. november, var å videreformidle sentrale funn fra prosjektet om reiseliv og kulturlandskap skape møtearenaer og et diskusjonsforum for tematikken reiseliv og kulturlandskap bidra til en prosess som leder fram til økt samarbeid og handling vedrørende kulturlandskap, gjengroing og reiseliv.

Målgruppa for konferansen var forvaltere av kulturlandskap og kulturminner, sentrale brukergrupper innen reiselivsnæringene og politiske beslutningstakere og departementer.

Prosjektet Cultour har som hovedmål å øke kunnskapen om relasjonene mellom jordbrukets kulturlandskap og reiselivets behov for dette landskapet og kulturminner. Både antall deltakere og engasjementet vitner om at mange har fokus på kulturlandskapet.

Kulturlandskapet gir konkurransefortrinn

Konferansen ble åpnet av handels- og næringsminister Trond Giske. Han startet med å hevde at kulturlandskapet vårt er det beste

Holden i Snåsa, der seterdifta er tatt opp igjen. Foto fra Katharina og Leif Kåre Bergli.

vi kan by på, og er et avgjørende produkt for reiselivet. Vår natur og vårt kulturlandskap gir oss et konkurransefortrinn og vi har flere norske destinasjoner og reiseruter som er kåret til verdens beste. For å beholde dette omdømmet må næringen opprettholdes og vedlikeholdes. Samfunnet vårt vil ha et kulturlandskap, og vi har et reiseliv som trenger det samtidig som vi har et landbruk som trenger ressurser for å overleve og være i stand til å opprettholde kulturlandskapet. Det har ingen hensikt å skille matproduksjon og tradisjoner fra kulturlandskapet. Immaterielle og materielle verdier må ses i sammenheng. Vi er avhengige av samarbeid på tvers av sektorer, næringer, aktører - som kan være raus med hverandre og prioritere å satse på store og ambisiøse mål. En bedre forvaltning vil kunne gi grunnlag for næringsutvikling og distriktsutvikling.

Tap av landbruksareal er et tema mange etter hvert blir opptatt av, ikke minst med tanke

på å sikre matproduksjon til en voksende befolkning. I pressområder blir dyrka jord bygd ned mens nedlegging, fraflytting og opphørt arealbruk fører til gjengroing. I løpet av 10 år er 20000 norske gårdsbruk nedlagt. Hvem har ansvaret for å ta vare på kulturbetinget biologisk mangfold? Museale setre er kostbar landskapspleie i forhold til et levende beitelandskap. Beitedyr, uttak av virke, vedhogst og skjøtsel holder vegetasjonen i de gamle beitelandskapene nede. Miljøtilskudd (RMP) og beitetilskudd er en god stimulans til økt bruk av det gamle slått- og beitelandskapet, men kan likevel ikke hamle opp med generell dårlig lønnsomhet i husdyrnæringene og billig kraftfor.

Gode foredrag

Anders Bryn, fra Skog og landskap, sitt foredrag hadde tittelen "Norge 2025 - et landskap uten kultur". De siste 10 åra har vi hatt økt fokus på verdiskaping knyttet til kulturlandskap og kulturminner. Han viste

Fra Eggensetra i Snåsa. Foto: Siv Beate Eggen

andskapskonferanse

til flere tverrdepartementale satsinger på kulturlandskap med blant annet verdiskapingsprogram innen kulturminneområdet. Det er også interessant at mange av de gamle

Hesje på ei øy i Snåsavatnet, der seterdrift er tatt opp igjen. Foto fra Hilde og Arild Østvik.

beitelandskapene ofte er samlokalisert med reiselivsdestinasjoner.

Også adm direktør, Knut Almquist, NHO Reiseliv, var opptatt av problemstillingen og belyste hvor viktig dette landskapet er ut i fra et reiselivsperspektiv. Nordmenn utgjør 70 % av turistgruppa og er opptatt av å se landet sitt. Det er også et økende potensiale i utenlandske turister som ser Norge som et eksotisk turistmål. Han etterlyste også mer skjøtsel, beiting, slått, hogst, og lyngbren-

ning i utmark, og påpekte at også klimaendringer krever enda større innsats. NHO mener at det må bli mer lønnsomt med beiting, og at myndighetene bør bidra med økonomiske øremerkede midler til landbruket, for å beholde et autentisk landbruk som kan forebygge gjengroing.

Bjørn Egil Flø fra Norsk senter for bygdeforskning hevdet at det norske landskapet er ”variasjon, fotefar, kontraster”. Landskapet representerer egen historie og kollektiv historie, som er knyttet til egen identitet og vår felles identitet. Et interessant resultat av forskningsprosjektet ble også belyst av Petter Dybedal fra Transportøkonomisk Institutt. Han viste til at turister har ulike landskapspreferanser. Nordmenn og svensker kjenner gjengroing som et fenomen og ser landskapet i et gjengroingsperspektiv, mens utlendinger på reise i Norge i dag ikke nødvendigvis ser på gjengroing som et problem. Tvert imot viser det seg at en del vesteuropeere foretrekker skoglandskap fordi dette i deres øyne er en mer intakt natur. Oppsummert konkluderte Dybedal med at det må være balanse mellom uberørt natur, vegetasjon, kulturlandskap og bebyggelse. Kontrastene mellom naturen og gårdsbrukene oppfattes som viktig av de aller fleste. Riksantikvar Jørn Holme var opptatt av at bruk og vern går hånd i hånd. Han påpekte at bonden forvalter vår kulturarv, og dette må komme tydeligere fram i landbruksforhandlingene. Kultur og natur må ses sammen. Han var også opptatt av at antikvariske handverkstradisjoner og kompetanse forsvinner og at handverkutdanninga må styrkes. Hans konklusjon i forhold til kulturlandskapet er at kulturminner gir dimensjon til reiselivet, og at beiting er essensielt for å holde kulturlandskapet i hevd!

Nils Bjørke fra Norges Bondelag ville også

holde liv i beitelandskapet. Jordbrukets kulturlandskap er over 5000 år og den beste jorda blir nedbygd. «Vi ønsker kjærlighet til norsk mat, økt matproduksjon på egen jord og sikre lønnsomhet for ulike bruksstørrelser, med gras og beitetrykk over hele landet», uttrykte Bjørke. Lederen av bondelaget ønsket også sterkere virkemidler og tilpasset regelverk som styrker bonden. Per Arne Tuftin fra Innovasjon Norge såg på problemstillinga fra et markedspektiv. ”Norway Powered by nature” selger Norge. Målgruppen er fra naturinteresserte til utforskere. Turister vil oppleve nye steder, natur, kultur, levekårene, lokal mat og tradisjoner. De vil ha opplevelser med påfyll av ny energi og kunnskap. Også han etterlyste bedre samordning for å ta vare på kulturlandskapet. Trine Kanter Zerwekh, som leder profileringen av Nasjonale turistveier, bekreftet også hvor viktig kulturlandskapet er for turistveiene. Konferansen ble avsluttet med paneldebatt.

Norsk Seterkultur deltok på konferansen og kort oppsummert fikk vi nok en gang bekreftet at seterbrukerne svært viktige aktører i seterlandskapet med våre beitedyr, seterbygninger, næringsaktivitet, som tradisjonsbærere og kulturformidlere. Vi er en del av landbruksnæringa og samfunnet og reiselivet trenger vår innsats til fellesgodene som kulturlandskapet og vår næringsaktivitet skaper. Positivt at aktører utenfor landbruket begynner å se verdien av vår virksomhet. Vi får håpe at argumentene blir synlige for flere og får verdi i politiske og økonomiske debatter som kan styrke landbrukets og seterdriftas muligheter for opprettholdelse, vekst og utvikling. Vår virksomhet er viktig for samfunnet og våre felles goder!

Siv Beate Eggen

Framhald frå side 3

De gamle storferasene

Vi har i dag 6 storferaser som er definert som bevaringsverdige av Norsk genressurs-senter. Dette er telemarksfe, sidet trønder- og nordlandsfe, vestlandsk fjordfe, vestlandsk raudkolle, østlandsk raudkolle og dølaku. I tillegg finnes jarlsbergfe, men denne er foreløpig ikke godkjent som egen rase. Sidet Trønder- og nordlandfe er den mest tallrike, men av rasene dølaku og østlandsk raudkolle og vestlandsk raudkolle viser nye tall (mars 2012) at det bare er drøyt 120 og 130 individer igjen.

Erfaringsutveksling

Noe av formålet med samlinga var å utveksle erfaringer, og mjølkeprodusent Roger

Jørnli fra Torpa fortalte blant annet om hvor mye det betyr å ha ei god bjelleku. Han er på seter på Svillåsen i Etnedal med to besetninger på til sammen 36 dyr. De fleste er NRF-kuer, men for å lede flokken har han ei telemarksku som bjelleku. Bjellekua har spart stølsbrukeren for mye ekstra arbeid og bekymringer med å sanke kyrne hjem til mjølking til rett tid.

Gammelrasene er gode til å utnytte beiten, forteller han, men både mjølkemengde og laktasjonsperioden varierer mye fra dyr til dyr. Roger fortalte at bjellekua lå på ca 28 l om dagen, mens NRF-kuene lå på ca 45 l på stølsbeitet. Erfaringene blant andre framførte viste at vestlandsk fjordfe var mest stabil på laktasjonslengde, mens sidet

trønder- og nordlandsfe også holdt jevn produksjon langt ut i laktasjonsperioden.

Astrid Lien og Thorleif Haugland driver gården Lien i Vesttorpa. Thorleif har drevet med mjølkekyr i 40 år. I dag har de 23 mjølkekyr av ulike raser, deriblant seks individer av vestlandsk raudkolle og to jarlsberfe. Selv om denne ikke er godkjent som rase, har GENO avlsokser tilgjengelig.

Dersom du ikke har vært så heldig at du har fått smake kjøttet, stikk en tur innom kafeen på Valdres Folkemuseum og be om en burger!

Katharina Sparstad

*Bli medlem
i Norsk seterkultur*

Medlemskontingent 2013

Aktiv seterbrukar	kr 400,-
Støttemedlem/abonnement på Seterbrukaren	kr 300,-
Organisasjon/institusjon	kr 600,-

Ja, eg vil bli medlem

Aktiv seterbrukar

Organisasjon/institusjon

Støttemedlem/tinging av Seterbrukaren

Namn: .....

Adresse: .....

Telefon: .....

Du kan også registrere deg som medlem på våre
heimesider: www.seterkultur.no

NORSK SETERKULTUR
6214 NORDDAL Tlf: 70 25 91 77 – Fax: 70 25 91 57
E-post: seter@seterkultur.no
Bankgiro: 2367 20 51 169

Mange av våre produkter
har rot i stølskulturen
og vi støttar Norsk Seterkultur
i arbeidet for denne driftsforma

Holdbare kyr med

Pluss Multitilskudd storfe og geit

Pellets eller pulver

Høg produksjon, god fruktbarhet
og god helse sikres ved bruk av
Pluss Multitilskudd. Gi alltid
multitilskudd når dyra får mindre
enn 3 kilo kraftfôr eller ved bruk
av alternative fôrmidler.

Pluss